

Berrin AKALIN*

**NABİ'NİN KAMANİÇE KALESİ'NİN FETHİ İÇİN YAZDIĞI
Sultân-ı dîn şehenşeh-i dünyâ hidiv-i dehr
Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedî
MATLA'LI TÂRİH KASİDESİ VE ÇAĞINA TANIKLIĞI**

Öz: 17. Yüzyılın ikinci yarısında yaşamış ve asıl adı Yusuf olan Nabi, Divan edebiyatının sayılı ustaları arasında yer alır. İçerisinde düşüncenin ağırlık kazandığı hikmetli söz söyleme geleneği, eski edebiyatımızda Yusuf Nabi ile en güzel ve en başarılı örneklerini bulmuş ve Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu durum ve problemlerin çözümü, yine onun şiirlerinde kendini göstermiştir.

17. Yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı tarihinin imparatorluğun kuruluşundan beri karşılaştığı en güç, en bunalımlı ve en şanssız bir devridir. İdarenin güçsüz ve dirayetsiz sultanların eline geçmesiyle birlikte, devlet işlerine verilen önemin azalarak merkezi otoritenin gücünü yitirdiği, eyaletlerde huzursuzluk ve düzen bozukluğunun baş gösterdiği, idarecilerin, ilmiye ve yargı sınıfının bozulduğu, makam ve mevkilerin parayla alınır ve satılır olduğu bir dönemde IV. Mehmet'in Lehistan üzerine yürümesi ve Kamanıçe kalesinin fethi, bir parça Osmanlı'nın moralini düzeltmiş ve bu, büyük bir zafer olarak algılanmıştır. Hatta IV. Mehmet'in Uyvar seferi imparatorlukta büyük sevinç, Avrupa'da ise dehşet uyandırmıştır. Uyvar'ın fethinden sonra 50 Alman kalesinin daha alınması, dehşeti daha da artırmıştır. Bütün Avrupa hükümdarları Sultan Mehmet'e sempatilerini bildirmişler ve Fransa Kralı XIV.Lui imparatorun emrine (Sultan IV.Mehmet'e) 5000 kişilik seçkin bir birlikyollamıştır.

Bu bildiride Nabi'nin Kamanıçe Kalesi'nin fethi üzerine yazdığı "Sultân-ı dînşehenşeh-i dünyâhidiv-i dehr / Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedî" matla'ı ile başlayan tarih kasidesi incelenmiş ve çağına ne derece tanıklık ettiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kamanıçe, Uyvar, Nabi, Lehistan Seferi, Tarih Kasidesi

**Date Qasida (Ode) Starting with The First Couplet
Sultân-ı dîn şehenşeh-i dünyâ hidiv-i dehr
Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedî
Written by Nabi Upon The Conquest of Kamianets-Podilskyi
Castle and Its Witnessing The Era**

Abstarct: Nabi's principal name was Yusuf and he lived in the second half of 17th century. He is listed among the important masters of Divan literature.

The tradition of saying aphorisms has attained the most beautiful and successful samples in our past literature with Yusuf Nabi and the situation of Ottoman society and the solution of problems has again has manifested itself again in his poems.

Second half of 17th century is the most difficult, depressed and unlucky period of the Ottoman history from the foundation. In a period starting from the possession of the administration by weak and incapable sultans when the

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
bakalin2002@yahoo.com

importance given to the state affairs decreased and the central authority lost its power, distress and disorder arose in the commonwealths, the managers, ilmiye and judicial class corrupted, the offices and posts were purchased and sold, the expedition of Mehmet IV to Poland and the conquest of Kamianets-Podilskyi castle had cheered the Ottomans up to some extent and this was perceived as a great victory. Moreover, the Nove Zamky expedition by Mehmet IV raised great joy in the empire and horror in Europe. Conquest of 50 more German castles following Nove Zamky increased this horror. All European rulers announced their sympathy to Sultan Mehmet and French King Louis XIV sent an elite troop of 5000 persons to the order of the emperor (Sultan Mehmet IV).

In this paper, the date qasida starting with the first couplet "Sultân-ı dînşehneşeh-i dünyâhidiv-i dehr / Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-ı sermedî" written by Nabi upon the conquest of Kamianets-Podilskyi castle is examined and its witnessing the era is determined.

Key Words: Kamanıçe, Uyvar, Nabi, Date Qasida, Battle of Lehistan

Giriş

Türk klasik edebiyatı, atalarımızın gündelik hayatından efsanesine, biliminden kültürüne, dilinden folkloruna kadar pek çok detay malzemeyi zapt etmiş; methiyesinden hicvine veya mersiyesine, şehrengizinden surname veya gazavatnamesine, tezkiresinden sefaretname veya siyasetnamesine, seyahatnamesinden münşeât veya letâifnamesine kadar hemen hemen bütün edebî türler, kendi zamanlarıyla, zamanlarının düşünce veya yaşayışıyla, kısaca tarihiyle birebir alakadar olmuşlardır (Pala, 2004: 5). Bu bakımdan Osmanlı edebiyatı metinlerine, o toplumu yansıtan belgeler gözüyle bakmak mümkündür. Bu metinlerin, Osmanlı medeniyetinin yüksek kültür birikimini açığa çıkarması bakımından yan disiplin okumalarına ihtiyacı vardır. Çünkü Osmanlı edebiyatının divanları arasında günümüz bilim dallarından pek çoğunun arka planına dair ipuçları bulunmaktadır; mesela bunlardan biri de tarih bilimidir: Genel olarak edebî eserler, tarihî bir vak'ayı doğrudan ele almamakla birlikte, tarihi aydınlatma açısından değer taşırlar. Bunun yanında, tarih kıt'aları ise meydana gelen tarihî olayları edebî bir üslupla anlatır ve olayların birebir tarihini verirler. Vak'anüvis veya tarihçi, çağın olaylarını gözlem biçiminde kaydeder; şair ise çağa ruh ve duygu katar. Tarihçi bir savaşın zafere dönüşmesini kuru cümlelerle anlatır, şair ise, savaşı zafere dönüştüren insanın coşkusunu, sevincini veya hüznünü terennüm eder. Bundan dolayı şiirleri layıkıyla anlamak, anladıktan sonra da bilimsellik adına yorumlar yapabilmek için çağın tarihini bilmeye büyük ihtiyaç vardır. 33 padişahın 21'inin şair olması, Osmanlı hanedanının kalemlerini de kılıçları kadar maharetle kullandıklarını yahut ordularının önünde sancakları kadar beyitlerini de dalgalandırdıklarını göstermektedir (Pala, 2005: 3-19). Bu bakımdan, Nabi'nin yazdığı bu şiiri anlayabilmek için, IV. Mehmet yahut Avcı Mehmet'in Lehistan Seferi'yle ilgili tarihî bilgilere ihtiyaç vardır.

Şiirin Açıklanması

Osmanlı'nın gerileme döneminde IV. Mehmet gibi bir padişahın Lehistan üzerine yürümesi, Kamanıçe Kalesi'nin alınarak zafer elde edilmesi, Osmanlı'nın en güç, en bunalımlı ve en şansız bir döneminde morallerin

düzelmesine sebep olmuş ve bu, büyük bir zafer gibi algılanarak Nabi'nin¹ yazdığı iki şiirle ölümsüzleşmiştir. Böylece Nabi, bu vesile ile ve paşanın buyruğu üzerine ilk eserlerinden biri olan “Fetihname” yahut “Gazâ-name” diye de anılan “Fetih-nâme-i Kamanıçe” adlı mensur eserini kaleme almıştır. IV. Mehmet bu eseri çok beğenmiş, Nabi'yi risalesinden dolayı hem takdir eylemiş, hem de sevindirmiştir (Karahana, 1987: 8). 1672 tarihinde yapılan Lehistan seferinde IV. Mehmet'le savaşa giden Musahip Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunan Yusuf Nabi, Kamanıçe'nin fethi için iki şiir yazmış olup

*Bü'l-feth-i sânidâver-i gâzîshehişâh-ı cihân
Kim nâm-ı tîgin yazdılar tâk-ı sipihrenûr ile*

matla'ı ile başlayan ilk şiir, ikincisinden biraz daha uzundur ve bir bakıma sefere başlamanın kısa hikâyesini nazmen anlatmaktadır. Şair, Sultan Mehmet IV' ün zafer kılıcı ile cihanı fetih arzusu taşıdığına değinerek din düşmanları üzerine sefer niyetinde bulunurken bir şehzadesinin elinde Kur'an-ı Kerim'i görerek dersini sorduğuna değinir. O da “İnnâfetahnâ leke (Biz hakikat sana apaçık bir fetih ve zafer yolu açtık)” cevabını verince bunu, sefere ve fethi bir işaret sayarak “Leh mülkü (Polonya)ne” hareket eder:

*Kışver-güşây-ı ma'delet Sultân Muhammed Hân kim
Feth-i cihândur niyeti tîg-i zafer-mevfûr ile*

*Ol pâdişeh kim feth ü 'azminde olmaz pâydâr
Gelse Sikender bir yire Dârâ ile Fağfûr ile*

*A'dâ-yı dîn üzre sefer tasmîm idüp ol dâd-ger
İtdi cihânı pür-haşemcem'iyet-i Mansûr ile*

*Ol gonce-i gülzâr-ı taht ol gevher-i bâzû-yı baht
“İnnâ fetahnâ lek” didi la'l-i güher-mevfûr ile*

*Bu nutk-ı bî-kasd u garaz sâdır olup şeh-zâdeden
Gûş eyleyince pâdişâh toldı derûnı nûr ile*

*Bu başka hâletdür bize Hakdan 'inâyetdür didi
Fethe beşâretdür didi şükr eyledi maktûr ile*

*Def-i 'adû-yı dîn için 'azmeyleyüp Leh mülküne
Geldükde hâk-i düşmene cem'iyet-i mezkûr ile*

¹17. asır son çeyreği ile 18. Asrın başlarında Türk edebiyatının yegâne üstadı olan Nabi, devrinde “sultânü's-şu'arâ” olarak anılmış ve uzunca bir süre “Nâbî-i pîr” vasfını almıştır. Haklı olarak devrindeki bütün tezkire yazarları onu “ekmel-i şu'arâ-yı Rûm” yani Anadolu şairlerinin en mükemmeli, Anadolu şairlerinin tamamlayıcısı, şiiri kemale erdiren olarak kabul etmişlerdir. İçerisinde düşüncenin ağırlık kazandığı hikmetli söz söyleme geleneği de eski edebiyatımızda Nabi ile en güzel ve en başarılı örneklerini bulmuş ve Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu durum ve problemlerin çözümü, yine onun şiirlerinde kendini göstermiştir.

Padişah IV. Mehmet, “cemi’yyet-i mezkûr” ile Leh mülküne hareket eder; bu “cemi’yyet-i mezkûr”un ne olduğunu ise tarih kitaplarından öğreniyoruz:

IV. Mehmet’in Lehistan seferleri, önceki seferlerden farklı anlamlarla yüklüydü. Fazıl Ahmet Paşa’nın sadrazamlığı sırasında iki defa Lehistan seferine çıkıldı; birincisi 1672 tarihli “Kamanıçe seferi” ve ikincisi 1673 tarihli “Hotin Seferi”dir. Her iki seferin de en önemli özelliği, IV. Mehmet’in beraberinde haremdeki en önemli kişilerden Valide Turhan Sultan, eşi Gülnuş Sultan², oğlu Şehzade Mustafa ve kız kardeşleri Gevherhan ve Beyhan Sultanlar ile, şehzadenin hocaları Vani ve Feyzullah Efendilerin yanı sıra şair ve tarihçilerin de bu seferlere iştirak etmeleridir. Padişah, her iki seferde de saray hanımlarını İsakçı’ya kadar getirmiş, hatta Kamanıçe seferinde fethedilen irili ufaklı kalelere saray hanımlarının isimlerini vererek onların hatırasını yaşatmak istemişti (Doğru, 2005: 7-12).

Lehlilerle bir türlü anlaşma sağlanamayınca ordu, 17 Ağustos’ta Kamanıçe sahrasında yerini aldı ve kuşatma için hazırlıklar başladı. Ordu Kamanıçe sahrasına yerleştikten sonra padişah büyük bir alayla geldi. Zafer dualarının yapıldığı görkemli geçit töreninden sonra, 9 gün gibi kısa bir sürede kalenin fethi nasip oldu ve anahtarları sadrazam Fazıl Ahmet Paşa’ya teslim edildi:

*Aslâ kırâl-ı bed-fi’al ol mest-i sahbâ-yı zalâl
Olmadı ber-pây-ı cidâl Sultân-ı Rüstem-zûr ile*

*Havf-ı serin şemşîr ile aslâ serin göstermeyüp
Genc-i hafâdan çıkmadı ceng itmedi tâbûr ile*

*‘Aczin görüp sultân-ı dîn ol kâfir-i bed-tıynetin
Kondı Kamanıçe üstine çetr-i felek-manzûr ile*

*Ol kal’a-i yek-pârenün fethini eylerken muhâl
Hem kâfir-i süst-i’tikâd ol bârû-yı ma’mûr ile*

*‘Avn-i Hudâ reh-ber olup feth itdi sultân-ı güzîn
Dahı tokuz gün döğmedin tâb-ı nazirü’s-sûr ile*

Daha sonra padişah büyük bir törenle önceden büyük bir kiliseyken camiye çevrilen Sultan Mehmet Camii’nde Cuma namazına gitti. Vani Efendi fethi kutlayıp dualar etti. Sonrasında kalenin fethi için şiir yazan Nabi de padişah için hayır duasında bulunmayı ihmal etmeyerek fetih için bir tarih beyiti söyledi:

Açıldı kal’a kâfiri çıkdı içinden münkesîr

² Edirne’den Hotin seferi için hareket edildiği sırada haseki Gülnuş Sultan hamileydi. İlk defa hamile bir haseki savaşa katılıyordu. Menzillerde gösterilen ihtimama rağmen, kış bastırınca doğumun çadırda yapılması sakıncalı bulunmuş, Gülnuş Sultan’ın bir an önce İsakçı’dan kışlık saray olarak düzenlenen Hacıoğlupazarı menziline dönmesine karar verilmişti. Nitekim III. Ahmet burada doğmuş ve bu olay ülke çapında şenliklerle kutlanmıştı (Doğru, 2005: 7). Şair Nabi’nin de bu doğum için üç tane viladet şiiri vardır.

Toldı binânun bâbı hep meftûh ile meksûr ile

*Hasmâne viridi çün âmân ruhsat-ı hicret ol hidîv
Çıkdı derûn-ı kal'adan bir fırka-i makhûr ile*

*İtsin şehinşâhı Hudâ nice fûtûhâta karîn
Pâyende olsun taht-ı şevketde dil-i mesrûr ile*

*Bu feth-i zîbâyı görüp Nâbî didi târîhini
Aldı Kamançe bikrini Sultân Mahmûd zûr ile*

Şairin kalenin fethi için yazdığı ilk şiirde daha çok padişahın sefere çıkış sebebi ve kuşatmanın ayrıntıları, düşmanın korkaklığı ve aczi üzerinde durulduğu görülmektedir.

*Sultân-ı dîn şehenşeh-i dünyâ hidîv-i dehr
Sultân Muhammed âb-ı ruh-ı baht-sermedî*

beytiyle padişahı överek başlayan ve ilkinde nazaran daha kısa olan ikinci şiirde ise şair, daha çok 9 günde kale fethedildikten sonraki yapılanları anlatmıştır: O kalenin üzerine sağlam kanatlar açılmış, “ceyş-i ser-âmed” ile kale dört bir yandan kuşatılarak 9 günde alınmış, daimî olarak Osmanlı topraklarına katılmış, ağzına kadar küfürle dolu olan eski kiliseler tıpkı İbrahim Peygamber'in putları kırması gibi, padişah tarafından içindeki putlar kırılmak suretiyle temizlenerek içleri Muhammed ümmetiyle doldurulmuş ve böylece kale küffardan kurtarılmıştır:

*Ol şâhbâz-ı bârû-yı tevfiğ 'azm idüp
Açdı Kamançe üzre cenâh-ı mü'eyyedi*

*Pîrâmenin muhâsara idüp o kal'anun
İtdi havâle üstine ceyş-i ser-âmedi*

*Fethi olup nasîb tokuz günde eyledi
Ol hısnı da zamîme-i mülk-i muhalledi*

*Ol küfrle leb-â-leb olan köhne deyrler
Oldı Muhammed ümmetinin cümle ma'bedi*

*Sındurdu bütlerin ol Halîl-i sanem-şiken
Küfr içre koymadı ol hisâr-ı mümevhedi*

Burada Osmanlı ordusunu ve padişahı anlatan “ceyş-i ser-âmed”in nasıl olduğunu da yine tarih kitaplarından öğrenmekteyiz: 2 Nisan 1672 günü tuğ-ı hümayun, Edirne'de Tunca Nehri yanındaki Çukurçayır'a dikildi ve otağ-ı hümayun kuruldu. 17 Mayıs günü Edirne'de sarayından çıkan padişah, sefere katılacak paşalar ve kalabalık kapı halkları tarafından törenle karşılandı. Sefere katılacak paşaların bazısı terfi ettirildi, bazısı ödüllendirildi. Ertesi gün Çukurçayır'da görkemli bir tören düzenlendi. Piyade ve süvari kapıkulları, sadrazam tarafından hazırlanan askerler, yeniçeri ağaları, yeniçeri cebeci, topçu, top arabacı, sipahi silahtar ocakları, veziriazam kethüdası, üç binden fazla Enderun halkı ve ağaları, bin beşyüznefer piyade, nefer ve süvari, Üçüncü

Vezir Kara Mustafa Paşa kethüdasıyla binden fazla yaya ve kara süvarisiyle, diğer paşalar da erkânlarıyla Saraçhane Köprüsü'ne geldiler. Padişah, halkın da katıldığı bu törende herkesi ayrı ayrı selamladı. Takip eden günlerde Anadolu Beylerbeyi eyalet askeriyle, sancak beyleri de kendi askerleriyle IV. Mehmet'in huzurundan geçti ve kendilerine padişah tarafından hilat ihsan edildi. Dördüncü vezir Şeytan İbrahim Paşa hazırlıkları tamamladıktan sonra harem-i hümayun Çukurçayır'a gelip sefer hazırlığına dahil oldu. Şeytan İbrahim Paşa, yollarda özellikle, sefere padişahla beraber giden Haseki Gülnuş Sultan ve Şehzade Mustafa'nın hizmetinde olacaktı. Yolculuk düzeninde Gülnuş Sultan'ın altın parmaklıklı ve gümüş işlemeli arabası, padişahın sancaklarını ve gümüş arabasını takip edecekti. Son olarak sadrazam huzura çıktı, seferi kutladı ve zafer kazanılması için dua etti; padişaha Kamanıçe Seferi'nin anısına altın işlemeli bir ok ve tirkeş hediye etti. Padişah has oda köşesinde diğer paşaların da ziyaretini kabul etti.

Uzun yıllardan beri padişahın huzurunda böyle bir tören yapılmıyordu. Gerek divan üyelerinin kıyafetleri gerekse saray ahırından kendilerine tahsis edilen atların süslü binek takımları göz kamaştırıyordu. Fındıklılı Silahat Mehmet Ağa, töreni överken Osman Gazi'den beri böyle muhteşem bir törenin hiçbir padişaha nasip olmadığını vurgulamıştır (Doğru, 2005: 19).

Şiirin çok beğenilerek kalenin kapısına işlenen son beyti ile de şair, ebcet hesabıyla kalenin fetih tarihini şöyle söylemiştir:

*Târîhini felekde melek yazdı Nâbîyâ
Düşdi Kamanıçe hısnına nûr-ı Muhammedî*

Böylece kalenin düşmesi üzerine Lehistan kralı, Kırım Hanı aracılığı ile barış istemiş ve 18 Ekim 1672 tarihinde dört maddelik Bucaş Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma metinleri mühürlenip elçiler yoluyla teslim edildi. Padişah tarafından kabul edilen Leh elçilerine hilatler giydirildi. Sadrazam, onlar antlaşmaya sadık kaldıkları takdirde Osmanlı Devleti'nden yana bir endişelerinin olmaması gerektiğini belirtti. Leh mallarının yağmalanması yasaklandı. 23 Ekimde IV. Mehmet Leh Kralı'na bir ahitname göndererek antlaşmadaki şartların uygulanması hakkında bilgi verdi (Doğru, 2005: 33). Bu antlaşmaya göre Podolya eyaleti Osmanlılara, Ukrayna da Kazaklara terk olunacaktı; Podolya ve Ukrayna Lehistan'ın zahire deposu idi. Lehler, Lipka Tatarlarının âl ve iyali ile mallarına zarar vermeyecek ve her sene Osmanlıya 22 bin altın verecekti (Uzunçarşılı, 1982: 185).

Sonuç

Sonuç olarak IV. Mehmet'in ordusuyla kopuk bir insan olmadığını, padişahın bu seferlerinin imparatorlukta büyük bir sevinç ve Avrupa'da ise büyük bir dehşet uyandırdığını ve bundan sonra Avrupa hükümdarlarının padişaha sempatilerini bildirdiklerini Nâbî'nin kasidesinden öğrenmiş olduk (Tökel, 2005: 8). Bu da bize, Nâbî'nin çağına tanıklığını ve Divan şiirinin; yaşanan devri, muhiti ve cemiyetini nasıl kuvvetle günümüze aksettirdiğini, Osmanlı edebiyatı ile tarihinin bir elmanın iki yarısı gibi olduğunu, tarihin satır aralarının yer yer divanlarda gizlendiğini, şairlerin ayak izlerinin de tarihin sayfalarından takip edilebileceğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Kaynakça

- BİLKAN, A. Fuat. (1997), *Nâbî Dîvânı*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul.
- BİLKAN, A. Fuat, (2007), *Nâbî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- DOĞRU, Halime. (2005), *Lehistan'da Bir Osmanlı Sultanı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- KARAHAN, Abdülkadir. (1987), *Nâbî*, KB Yayınları, Ankara.
- MENGİ, Mine. (1987), *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*, AKM Yayını, Ankara.
- ÖZTUNA, Yılmaz. (1986), *Osmanlı Devlet Tarihi*, c. I, Faysal Finans Kurumu Yayını, İstanbul.
- PALA, İskender. (1995), *Müstesna Güzeller*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender. (2004), *Efsane Güzeller*, Kapı Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- PALA, İskender. (2005), *Perişan Gazeller*, Kapı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- PALA, İskender. (2005), *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, Kapı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul.
- TÖKEL, D. Ali. (2005), "Türk Cihan Hâkimiyeti İdealinin ve Sosyal Hayatın Önemli Bir Vesikası Olarak Kasideler", T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, <[URL:http://yayim.meb.gov.tr](http://yayim.meb.gov.tr)>.
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı. (1982), *Osmanlı Tarihi*, c. III, 2. Kısım, 3. Baskı, TTK Yayınları, Ankara.
- YORULMAZ, Hüseyin. (1996), *Nâbî Ekolü*, Kitabevi, İstanbul.